

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וירא תשע"ט¹

אברהם ולוט - ויחסם אל סדום

במידה מסויימת גם לוט הוא תלמיד של אברהם בדבר הזה. גם הוא משתחוה לאורחיו אפים ארצה, גם הוא מפציר בהם לסור אל ביתו, וגם הוא מאכיל ומשקה אותם ומציע להם ללון בביתו (עי' שם יט, א-ג).

ואנשי סדום, כיצד הם מקבלים את האורחים? - "טַרְחָם יִשְׁכְּבוּ, וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סֹדִם נִסְבּוּ עַל הַבַּיִת מִנְעַר וְעַד זָקָן, כָּל הַעַם מִקְצָה. וַיִּקְרְאוּ אֵל לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ: אֵיךְ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלַּיְלָה, הוֹצִיָאם אֵלֵינוּ וְנַדְעָה אֲתָם... וַיֹּאמֶר, אֵל נָא אֲחֵי תִרְעוּ... וַיֹּאמְרוּ גַם הַלָּא, וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט עֲתָה נָרַע לָךְ מֵהֶם... וַיִּגְשׁוּ לְשֹׁבֵר הַדָּלָת. כַּךְ מִקְבָּלִים אֹרְחִים בְּסוּדוֹם!

התורה רוצה להבליט את הניגוד הזה, כדי להראות כמה גדולה צדקתו של אברהם. שלמרות הניגוד הגדול שבינו לבין אנשי סדום, דרכם כ"כ שונה ומנוגדת לדרכו של אברהם, בכל זאת הוא מתפלל על אנשי סדום, ומנסה להציל אותם בתפלתו.

למה התפלל אברהם על אנשי סדום?

למה באמת מתפלל אברהם עבור הצלתם של אנשי סדום? - אברהם עצמו עונה על שאלה זו: חשש לחילול השם! אומר אברהם לקב"ה: "הֲאֵךְ תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע? ! אוֹלֵי יֵשׁ... צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר... תָּלַלְהָ לְךָ מַעֲשֵׂת בְּדָבָר הַזֶּה, לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע... תָּלַלְהָ לְךָ, הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" ?!

מה פירוש "תָּלַלְהָ לְךָ"? - חולין הוא לך, חילול השם בשבילך, אם תמית צדיק עם רשע (רש"י). ומדוע נאמר כך שתי פעמים? מסביר רש"י (על הפעם השניה): חלילה לך - לעולם הבא. כלומר, חילול השם יהיה כל כך גדול, שאפילו בעולם הבא הוא לא יתוקן! אפילו בעולם הבא אי אפשר יהיה להבין מעשה כזה³.

סיבה נוספת שודאי קיימת כאן, היא מידת החסד של אברהם אבינו. חז"ל הרי אומרים על מידת החסד של אברהם אבינו כך: "אמרה מידת החסד: כל ימי היות אברהם בעולם, לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עמד שם במקומי" (ספר הבהיר אות קצ"א, עמ' פו). חסדיו של אברהם אבינו בעולם כל כך מרובים, עד שכביכול אין צורך במידת החסד של הקב"ה. אברהם הוא הביטוי הגשמי של מידת החסד האלקית בעולם. ממילא, אברהם מתפלל אפילו על רשעים כאלו, הפועלים בניגוד מוחלט לשיטתו. סדום היא הניגוד הקיצוני לחסד, ובכל זאת אברהם מנסה להציל אותם.

אבל אולי מותר לומר סיבה נוספת, למה מנסה אברהם להציל את סדום. הגמרא שואלת, "מפני מה נענש אברהם אבינו, ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים?" (נדרים

אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות

"וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלְנֵי מְמָרָא, וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהֶל כְּחֹם הַיּוֹם. וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא, וַהֲנִיחָה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו, וַיֵּרָא וַיִּרְרַץ לְקִרְיָתָם מִפֶּתַח הָאֵהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה" (בראשית יח, א-ב). שלשה אנשים אלו - שלשה מלאכים היו, בדמות אנשים (רש"י שם, א). "מיכאל גבריאל ורפאל" (ב"מ פו, ב). ולמה באו שלשה? - אחד לבשר את שרה, ואחד להפוך את סדום, ואחד לרפאות את אברהם, שאין מלאך אחד עושה שתי שליחויות² (רש"י שם, ב).

לכן, אחר כך, כשהמלאכים הולכים לסדום, נאמר: "וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בְּעֶרְבָב" (שם יט, א). לאן נעלם המלאך השלישי? - אומר רש"י: "השלישי שבא לבשר את שרה, כיון שעשה שליחותו נסתלק לו" (רש"י שם יח, לג). וזה שבא לרפא את אברהם, למה הוא לא נסתלק? - אומר רש"י: "רפאל שרפא את אברהם, הלך משם להציל את לוט" (רש"י שם, ב).

לרפא את אברהם ולהציל את לוט, למה אין זה שתי שליחויות? בפשטות, כי רפואה והצלה ענין אחד הוא, וחשיב הכל שליחות אחת (תוס' ב"מ פו, ב ד"ה ההוא. וכן תירץ הרמב"ן עה"ת בראשית יח, א בתירוץ שני). אך יש לתרץ עוד, שהצלת לוט היא חלק מן השליחות לרפא את אברהם. אם אברהם הזקן והחולה היה שומע שלוט בן אחיו נספה בסדום עם כל הרשעים, היה הדבר עלול להזיק לבריאותו. היה נהיה עוד יותר חולה. א"כ, חלק מהשליחות לרפא את אברהם, הוא להציל את לוט. א"כ אין כאן אלא שליחות אחת - לרפא את אברהם.

הכנסת אורחים של אברהם מול הכנסת אורחים

של אנשי סדום

פרשת ביקור המלאכים אצל אברהם קודמת וסמוכה לפרשת ביקור המלאכים בסדום, כיון שכך היה סדר הדברים במציאות. המלאכים ביקרו אצל אברהם, ומשם פנו והלכו לסדום.

אבל אפשר שהתורה מקדימה את ביקור המלאכים אצל אברהם לביקורם בסדום, גם כדי להדגיש את הניגוד בין אברהם לאנשי סדום. כיצד נוהג אברהם עם אורחיו? - "וַיִּרְרַץ לְקִרְיָתָם מִפֶּתַח הָאֵהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה, וַיֹּאמְרוּ... יָקַח נָא מֵעֵט מִיָּם וְנָחֲצוּ וְגִלְיָכֶם וַהֲשַׁעֲנוּ תַחַת הָעֵץ, וַאֲקַחְהָ פַת לְחֶם וְנִסְעֵדוּ לְבָכֶם אַחַר תַּעֲבְרוּ... וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֵהֶלָה אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר מְהֵרָה שְׁלֵשׁ סְאִים קִמַּח סִלְתְּ לּוֹשִׁי וְעָשִׂי עֹגוֹת, וְאֵל הַבָּקָר רֵץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בָּן בָּקָר בֶּן יָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל הַנְּעָר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ, וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֵלֶב וַיִּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ" (בראשית יח, ב-ח).

לוט, שהיא סדומית, וכך נשאר לסדום אחיזה בקדושה עד מלך המשיח. כדי לתקן גם את הגרועים שבאומות העולם, ה' מוציא מסדום את מלך המשיח. ואולי היה זה בהשפעת תפילתו של אברהם אבינו. אלמלא תפלתו של אברהם, אולי היה הקב"ה מגלגל את הדברים באופן אחר.

למה לוט מסנגר על אנשי סדום?

לוט מנסה בכל כוחו לסנגר על הסדומיים, שהם לא כל כך רעים. "כל הלילה היה מליץ עליהם טובות" (רש"י בראשית יט, יב). קשה להבין איך לוט מנסה לסנגר על הסדומיים. מה שאברהם אמר, כתוב בתורה. הוא לא סינגר על הרשעים, אלא ניסה להצילם מהגזירה בזכות הצדיקים שאולי נמצאים בעיר. אבל מה שלוט ניסה לסנגר על הסדומיים קשה לי להבין, בפרט לפי הדעה בחז"ל, שאותה נערה שהמיתה במיתה משונה - סכו את גופה בדבש, והעמידה על ראש החומה, ובאו הדבורים ואכלו את בשרה, כעונש על שנתנה פת לעני אחד (סנה' קט, ב) - היא בתו של לוט (פרקי דרבי אליעזר פכ"ה; זוהר ח"א קו, ב). אם כך הרגו את בתו, באכזריות כזו, למה הוא מלמד סנגוריה עליהם?

אבל אולי לא עליהם הוא מלמד סנגוריה, אלא על עצמו. הוא מלמד סנגוריה על עצמו, למה הוא יושב בעיר כמו סדום. הוא צריך למצוא איזה תירוץ, למה הוא יושב שם. לכן "כל הלילה היה מליץ עליהם טובות". ועם אנשים כל כך טובים, באמת כדאי לגור...

הטענה של אברהם לקב"ה "האף תקפּה צדיק עם רשע", חז"ל אומרים שגם איוב טען כך. "הדבר שאמר אברהם, הוא הדבר שאמר איוב. איוב אמר: 'אחת היא, על פן אֶמְרָתִי תִּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלָּה' (איוב ט, כב), ואילו אברהם שהיה חכם אמר: 'האף תקפּה וגו'. איוב בלע פגה, אברהם אכלה בשולה" (תנחומא וירא סי' ז). כלומר, אברהם אמר את התפילה בצורה ראויה, ואיוב אמר בצורה שאינה ראויה. למה? מה ההבדל בין אברהם לאיוב? ההבדל הוא, שאיוב הטיח דברים כלפי מעלה מחמת יסורי עצמו, וזהו חטא, שאינו מקבל יסורים באהבה, ולכל הפחות בשתיקה. ואילו אברהם דיבר קשות מפני שלא יכול היה לראות יסורי זולתו. ולכן לא היתה טענה עליו. הוא לא אמר מה שאמר מתוך נגיעה אישית.

יש עוד אחד שטוען מעין הטענה של אברהם אבינו, וזהו אבימלך: "ה', הַגּוֹי גַם צְדִיק תִּהְרַג"? (בראשית כ, ד) גם הוא טוען את אותה טענה, אבל ג"כ, כשזה נוגע לו בעצמו. "ה', הַגּוֹי גַם צְדִיק תִּהְרַג"? ! לעומת זאת אברהם מתפלל לגמרי לכבוד שמים, אין לו שום ענין אישי, רק לכבוד שמים.

"וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ וּבְקוֹמָהּ"

נאמר עוד פרפרת אחת: כתוב אצל לוט, "וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ וּבְקוֹמָהּ" (שם יט, לג). על אות ו"ו של "וּבְקוֹמָהּ" יש נקודה. אומרים חז"ל, למה נקוד על ו"ו של "וּבְקוֹמָהּ"? לומר, שבשכבה לא ידע, אבל בקומה ידע⁶ (נייר כג, א; ומובא ברש"י כאן).

וקשה, הרי בפסוק כתוב במפורש שלא ידע לא בשכבה ולא בקומה, ואיך אפשר לדרוש להיפך ממה שמפורש

לב, א) הגמרא מביאה כמה תשובות לשאלה זו, ואחת התשובות היא, מפני שאברהם החזיר למלך סדום את הנפשות שהציל במלחמה (בראשית יד, כא-ג). אמנם מלך סדום ביקש ממנו "תֵּן לִי הַנַּפְשׁ וְהַרְכָּשׁ קַח לְךָ" (שם, כא), אבל אברהם לא היה צריך להסכים לזה. היה צריך לעכב את אנשי סדום אצלו, ולהכניסם תחת כנפי השכינה; ללמד אותם להיות בעלי חסד, ולא לשלוח אותם ל"ישיבה" של פְּרַע מלך סדום, ששם לומדים להיות "רְעִים וְחֹטְאִים לְה' מְאֹד" (שם יג, ג).

כמובן, כוונתו של אברהם אבינו היתה טובה. הוא רצה לקדש שם שמים, לא לקחת ממלך סדום מחוט ועד שרוך נעל, וגם לא עבדים, כדי שמלך סדום לא יאמר "אני העשרתי את אברהם, ולא הקב"ה העשיר אותו" (שם, כג ורש"י שם). ובכל זאת, יחד עם הרצון לקדש שם שמים, היה צריך לחשוב מה יהיה עם כל האנשים הללו, שבמקום ללמוד בישיבה של אברהם אבינו, ילכו ללמוד ב"ישיבה" של מלך סדום. לא היה צריך לעשות קידוש השם על חשבון עתידם הרוחני של כל הנפשות הללו.

לכן, לפני שה' משמיד את סדום, הוא אומר: הַמְּכַסֶּה אֲנִי מְאַבְרָהִם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה?! (שם יח, יז) צריך להראות לאברהם את התוצאה מן הטעות שעשה, "לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אֶתְרִיו" (שם, יט), שלא יעשו כך פעם נוספת, לנתר על קירוב רחוקים לאמונה. אמנם רש"י באר באופן אחר, אבל שבעים פנים לתורה⁴, וא"כ אולי מותר לומר, שפונת ה' היתה לרמוז ולומר לאברהם: החזרת את האנשים למלך סדום? - רָאָה מה גרמת! גרמת שאצטרך להמית אותם במיתה משונה! אם היית לוקח אותם לישיבה שלך, הם היו צדיקים, או לפחות לא היו רשעים כאלה, ולא היו מתים. אבל עכשיו - צריך להמיתם⁵.

אולי זו הסיבה לכך, שאברהם מתאמץ כל כך להתפלל עבור אנשי סדום. אולי יש חמישים צדיקים, אולי יש פחות, מנסה בכל דרך למנוע את הגזרה. הוא לא מצליח בזה, כי אנשי סדום אכן היו מושחתים עד היסוד. אבל זהו שיעור מוסר לאברהם אבינו, על כך שהחזיר את האנשים למלך סדום. כך על כל פנים לפי הדעה בגמרא, שלא נהג נכון כשהחזיר את הנפש למלך סדום.

האם תפלתו של אברהם הועילה?

אברהם מבקש להציל את אנשי סדום בתפלתו, אבל לא מצליח. "הַשְּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ... וְהָהָרִים הָעֵרִים הָאֵל, וְאֵת כָּל הַכְּפָר, וְאֵת כָּל יִשְׂבֵי הָעָרִים וְצִמַח הָאֲדָמָה" (שם יט, כג-כה).

ובכל זאת, אולי התפילה של אברהם הועילה במשהו. אולי גם בלי התפילה של אברהם היה קורה הדבר הזה, אבל אולי זה כתוצאה מתפלתו של אברהם: חז"ל אומרים על דוד המלך, "מְצַאֲתִי דָוִד עֶבְדִּי" (תהלים פט, כא) - היכן מצאתי, בסדום (ב"ר מא, ד). שנאמר "קַח אֶת אֲשֶׁתְּךָ וְאֵת שְׁתֵי בְנֵיֶיךָ הַנְּמַצְאֹת" (בראשית יט, טו). "הַנְּמַצְאֹת" - מרמוז ל"מְצַאֲתִי דָוִד עֶבְדִּי" (יבמות עז, א). והיינו, שדוד בא מבנות לוט, מרות המואביה. וכן משיח בן דוד במהרה בימינו, יוצא מלוט ובנותיו. ואם הוא בא מלוט ובנותיו, הרי הוא בא גם מאשת

עוד היה שיכור, ולא הרגיש בדבר. אבל אח"כ, בהמשך היום, אז הוא כבר הבין וידע מה שקרה. כך שאין סתירה בין הפשט לדרש. הפשט מדבר על קימה מן המיטה, והדרש - על כל הזמן שנמצאים במצב של קימה, שאז לוט כבר התפכח מיינו ועמד על הדברים.

בכתוב, ולומר שבקומה כן ידע? איפה מצאנו דבר כזה, שהדרשא תהיה להפך מהפסוק?
נראה שהפשט הוא כך: למילה "בְּקוּמָה" יש שתי משמעויות אפשריות: א) בְּקוּמָה מן המיטה, ב) כל משך הזמן שנמצאת במצב של קימה. (כלומר, כל היום).⁷ [לכן סובר ה"כסף משנה" (הלכ' ק"ש פ"א הי"ג) שלדעת הרמב"ם זמן קריאת שמע של שחרית מן התורה הוא כל היום, כי "בְּקוּמָה" משמעו כל זמן שבני אדם נמצאים במצב של קימה, וזהו כל היום]. ממילא יש לפרש, ש"לא ידע בקומה" הכונה היא שלא ידע שקמה ממיטתו (בשעה שקמה), כי אז

השיחה נערכה לפי טטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת מורנו הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה ישנו קשר בין תחילת הפרשה לסופה. הקשר בין תחילת פרשת וירא לסופה לדעת הרב שליט"א: "וְהָיָה בֵּן לְשָׁרָה אֶשְׁתֶּךָ" (בראשית יח, י) - "וְהִתְפַּכְּכוּ בְּנֵי־עֵצָה כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ" (שם כב, יח).
2. מפני שאין זה כבודו של מקום שיהיה משתמש במלאך אחד שני דברים, כאילו היה חסר שלוחים, ונאמר (איוב כה, ג) 'הֲיֵשׁ מִסְפָּר לְגִדּוּדֵיךָ' (מהר"ל, גור אריה, בראשית יח, ב. וע"ש ביאור נוסף).
3. עי' "דעת תבונות", שלעתיד לבא, "ביום הדין הגדול, יפרוש האדון ברוך הוא את השמלה לעיני כל היצור, מכל מה שנעשה מיום פְּרוּא אלקים אדם על הארץ עד היום ההוא, וְיֵרָאָה יוֹשֵׁר מִשְׁפָּטוֹ בְּכָל מַעֲשֵׂה וּמַעֲשָׂה, קָטוֹן וְגָדוֹל" ("דעת תבונות" מהדורת הגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל, סוף סי' ק"ע), וכמבואר בתרגום יונתן על הפסוק: "סוֹף דְּבַר הַפֶּלֶל נִשְׁמָע" וכו' (קהלת יב, יג). אלא שכאן אומר אברהם לקב"ה, שאם יספה ה' צדיק עם רשע, "וְהָיָה כְּצַדִּיק כְּרָשָׁע", הרי זה חילול השם גדול כל כך, שגם לעתיד לבא אי אפשר יהיה להבין אותו.
4. כתב ה"אור החיים" הקדוש: "דע, כי רשות לנו נתונה לפרש משמעות הכתובים בנתיבות העיון וישוב הדעת, הגם שקדמונו ראשונים ויישבו באופן אחר; כי שבעים פנים לתורה, ואין אנו מזהירים שלא לנטות מדברי הראשונים אלא בפירושים שישתנה הדין לפיהן" ("אור החיים" בראשית א, א. וכן כתב בהקדמתו לתורה, ובעוד כמה מקומות). וכעין זה מובא גם ב"תוספות יום טוב" לגבי פירוש המשנה, וז"ל: "...אע"פ שבגמרא לא פירשו כן, הואיל לענין דינא לא נפקא מינה ולא מידי, הרשות נתונה לפרש. שאין אני רואה הפרש בין פירוש המשנה לפירוש המקרא, שהרשות נתונה לפרש במקראות כאשר ענינו הרואות חבורי הפירושים שמימות הגמרא. אלא שצריך שלא יכריע ויפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמרא" (תויו"ט נזיר פ"ה מ"ה).
5. ואכן, יעקב אבינו כבר לא נכשל בטעות הזאת. כשיעקב שולח מנחה לעשו אחיו, הוא שולח רק עזים, תישים, רחלים ואילים, גמלים, פרים, אתונות וְעִזִּים (בראשית לב, טו-טז). עבדים ושפחות - הוא לא שולח. למה? מפני שיעקב נזהר שלא להוציא מרשותו אנשים, ולהעבירם לרשותו של עשו הרשע. בהמות אפשר לתת לעשו. לא נפשות (על פי שיחת הרב שליט"א לפרשת וישלח תשס"ח).
6. שהניקוד בא לומר, כאילו אות זו לא נכתבה (עי' רש"י בראשית יט, לג), וכאילו נכתב "וּבְקוּמָה" חסר. וכל החסרות שבתורה, הכתיב החסר בא להורות על מיעוט במשמעות התיבה, כגון: "וַיִּמְלֵאוּ יַמֵּיהָ לְלֶדֶת, וְהָיָה תוֹמֵם בְּבִטְנָה" (בראשית כה, כד), פירש"י: "וְהָיָה תוֹמֵם - חסר. ובתמר - תאומים מלא (שם לח, כז), לפי ששניהם צדיקים. אבל כאן - אחד צדיק ואחד רשע". עכ"ל. הרי שהכתיב החסר מורה על מיעוט במשמעות התיבה. תאומים מלא - תאומות מלאה ושיוון מוחלט. שניהם צדיקים. תוֹמֵם חסר - תאומות שאינה מלאה. אחד צדיק ואחד רשע.
7. וכן אצלנו, חסרון הוא"ו ("וּבְקוּמָה") ממעט במשמעות התיבה, שרק בשעת קימתה מן המטה לא ידע, אבל אח"כ - כשהיתה כבר במצב של קימה - אז כבר ידע (עי' בהמשך דברי הרב כאן, שיש שתי משמעויות לתיבת "וּבְקוּמָה", וחסרון הוא"ו מורה על מיעוט של אחת מהן). וכן עוד בפרשתנו: "וְהוּא יֵשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל פְּחַם הַיּוֹם" (שם יח, א) - ישב כתיב. בקש לעמוד, אמר לו הקב"ה: שב ואני אעמוד (רש"י). והיינו, שחסרון הוא"ו מורה על ישיבה חסרה, שביקש לעמוד (שפתי חכמים). וכן: "וְלֹאֵט יֵשֵׁב בְּשַׁעַר סֶדֶם" (שם יט, א), "ישב כתיב. אותו היום מינוהו שופט עליהם (רש"י). דחסרון הוא"ו מורה על ישיבה חסרה. שרק היום הושיבוהו, ועד היום לא ישב (שפתי חכמים).
7. עי' כעין זה ברש"י (ברכות ט, א ד"ה רבנן פליגי עליון) לגבי תיבת "בשכבך", שנחלקו תנאים בפירושה, ושתי שיטות נאמרו בזה: א) בשכבך - כל זמן שאנשים שוכבים (כלומר, כל הלילה), ב) כל זמן שדרך בני אדם להתעסק לילך ולשכב (והוא שליש ראשון של הלילה בלבד).